

TAMUSNÉ MOLNÁR VIKTÓRIA: A DEBRECENI EGYETEMI ELIT ÉS A MŰVÉSZETEK (1914 – 1950)

„Nem tudós, ember akartam lenni [...] inni az Élet százszínű borát.”¹

Bevezető gondolatok

A debreceni egyetem Bölcsészettudományi Karának több oktatója is szoros kapcsolatban állt a művészetekkel. Ez a tanulmány elsősorban Debrecen – de néhány esetben Magyarország - művészeti közéletében való szerepvállalásukat és a művészetekkel foglalkozó tudományos vagy ismeretterjesztő írói, illetve előadói tevékenységüket kívánja bemutatni 1914 – 1950 között. A tények és adatok feltárása a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Könyvtára és Kézirattára; a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár; a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára; a Déri Múzeum gyűjteményei, hagyatéki anyagai; a Debreceni Református Kollégium és a Debreceni Egyetem évkönyveinek, jegyzőkönyveinek és intézménytörténeteinek forrásai alapján ment végbe. Az 1912. évi XXXVI. tc. határozata alapján a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem a Debreceni Református Kollégium jogutóda, ahol 1914. október 1-jén kezdődött meg az oktatás². A 28 tanszékre kinevezett egyetemi tanár közül 17 a Kollégium akadémiai tagozatának oktatója volt.

A Debreceni Iskola

1912 és 1970 között a pedagógiát oktató és művelő professzorok sajátos neveléstudományi iskolája, illetve később tanszéke. A Debreceni Iskola első korszakában (1950-ig) három professzor oktatott pedagógiai tárgyakat: **Tankó Béla (1914-től 1946-ig)**, **Mitrovics Gyula (1917-től 1941-ig)** és **Karácsony Sándor (1941-től 1950-ig)**. Mindhárom életműnek szerves részét képezik a művészi alkotómunkával, a művészet befogadásával és kritikájával foglalkozó írásművek. Tankó Béla szerint művészet és vallás egymás szerves kiegészítői; Mitrovics Gyula az etikai és esztétikai problémák összekapcsolását és a pedagógia szolgálatába állítását szorgalmazta; Karácsony Sándor társaslélektani rendszerében pedig döntő szereppel bír a művészeti nevelés (a magyarság kérdése - népművészeti témák; az ifjúság nevelése - esztétikai alapkategóriák). Mindhárman alkalmaztak közös fogalmakat, úgymint szép – jó - igaz; tartalom és forma; érték; művészet és játék; vallás és művészet; kritika.

A filozófiai alapokon nyugvó esztétika tudományának számos kérdését tárgyalták műveikben. Legnagyobb mértékben Mitrovics Gyula életművében találunk tisztán esztétikai tárgyú dolgozatokat, professzortársai csak érintőlegesen jutottak el ezekhez a kérdésekhez. Tankó Béla szigorú értékelmélete alapozásához és kiteljesítéséhez szükségszerűen használt esztétikai fogalmakat. Karácsony pedig társaslélektani rendszerének művészeti vetülete révén, a magyarság kérdését számos ponton keresztező népművészeti témákban, illetve az ifjúság nevelésével foglalkozó, abban a művészeti nevelésnek döntő szerepet szánó műveiben hangsúlyozta az esztétikai alapkategóriákat. Mitrovics Gyula pedagógiai rendszerében fontos helyet foglal el az esztétika, jelszava: „A művészettel a művészetért!” Az ember lénye legteljesebben a művészetben tükröződik. Pedagógiájának az esztétika története volt a fő területe, de megírta saját esztétikai elméletét is, mely a megismerésből és annak pszichikai problémájából indult ki. Karácsony Sándor szerint a művészet fokán jelenik meg az élmény.

¹ SZÍJ 1979, 9.

² A Debreceni Egyetem a jövő tanévben ünnepli működésének 100. évfordulóját.

Minden művészeti ággal kapcsolatot tartott esztétikájuk, de személyes kontaktusba nem mindegyikkel kerültek. Mitrovics jóval jártasabb és képzetesebb volt a képzőművészeti stílusok és események terén kollégáinál, mivel egészen fiatal kora óta nyitott meg, illetve kritikákkal látott el különféle helyi, megyei vagy országos kiállításokat, tárlatokat, ezzel fontos népművelői, felnőttképzési feladatokat is ellátva. A feldolgozott életpályák esztétikai üzenete jelenti lényegi mondanivalónkat: mindhárom életműnek szerves részét képezik a művészi alkotómunkával, a művészet befogadásával és kritikájával foglalkozó írásművek.³

Bölcsész tanárok művészete Debrecen egyetemén

Az ismertett oktatók pályáján közös pontot az 1927-től, mintegy két évtizeden át működő Ady - Társaság jelent, melynek többségük aktív tagja, sőt vezetőségi tagja volt. A tiszántúli haladó értelmiséget tömörítő, egyben modern törekvéseket képviselő szervezet az 1890-ben megalakult Csokonai Körből vált ki, és alapelvük a tehetség és a művészi szabadság tiszteletben tartása volt.

Hankiss János (1893-1959) 1916-ban érkezett egy egri állami főreáliskolából francia (és német) lektornak, de voltak olyan tanévek, amikor az angol, olasz és magyar irodalmi tanszékeken is helyettesített sőt, még spanyol nyelvet is tanított. Neve már ismert volt irodalomtörténeti dolgozatairól. Ő végezte a trianoni békeszerződéssel kapcsolatos magyar javaslatok és ellenérvek fordítását a Külügyminisztérium Tudományos Osztályán. 1923-ban nyilvános rendkívüli tanár, majd 1929-ben nyilvános rendes tanár lett. Nem csak a francia nyelv tanítását és tanszékszervezését újította meg, hanem a Nyári Egyetem⁴ és a Népművelési Kutató Intézet alapítását is sikerre vitte Milleker Rezső földrajzprofesszorral a húszas évek végén. Dékán, majd Milleker mellett prodékán a harmincas évek elején. A Nemzetközi Irodalomtörténeti Társaság titkáráként szervezte meg világkongresszusukat és folyóiratukat, a *Helicont*. Mint jó nevű kultúrdiplomata, a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium politikai államtitkára, majd egyetemi rektor egy háborús, befejezetlen tanévben. 1947-49 között ideiglenes igazgatója az egyetem könyvtárának.⁵

Széleskörű tudományos és tanári tevékenysége mellett gyakran hódolt a művészeteknek. Rendszeresen publikálta irodalmi és zenei művek kritikáit,⁶ sőt még műfordítóként is tetten érjük. Többek között *Johann Sebastian Bach: Drága, jó Jézus* című dalszövegét ő ültette át németről, illetve *Molière: Úrhatnám polgár* című komédiáját lefordította magyar nyelvre.⁷ Családjához⁸ közel állt a zene, hiszen húga, Hankiss Ilona a debreceni Csokonai Színház operaénekesse volt. Liszt Ferencről ő is értekezett Tankó Bélához és Mitrovics Gyulához hasonlóan.⁹

Gerlőtei (Gärtner) Jenő (1908-????) a Francia Intézet magántanára, a *Helicon* folyóirat titkára, az „*Irodalomelmélet különös tekintettel az újkori francia és német irodalomra*” tárgykörből habilitált.¹⁰ Meghirdetett órái (pl. „az irodalom és a képzőművészet kapcsolatainak kutatása”) és publikált művei, valamint a róla írt feljegyzések egyaránt tanúskodnak mély művészeti érdeklődéséről és műgyűjtői tevékenységéről. Mint gyűjtő elsősorban modern festményeket gyűjtött. Fennmaradt levelezése bizonyítja mecénási,

³GYULAI 1999, 17-31; ILLYÉS 1933, 256-257; ZOMBOR 1939, 541-552.

⁴DE ENK BTK és TTK Kt. 37/1959. Ms 29/a - A Nyári Egyetem kurzusain az itt bemutatott oktatók közül jó néhányan tartottak rendszeresen ismeretterjesztő előadásokat kulturális és művészeti témákban, illetve a szokásos hangversenyeken fellépve színesítették a programokat és emelték azok színvonalát.

⁵MUDRÁK 2012, 66-69.

⁶DE ENK BTK és TTK Kt. E 179/27/a és HANKISS 1959, 71-76.

⁷DE ENK BTK és TTK Kt. AD E 179

⁸Hankiss János fia Hankiss Elemér, a neves szociológus.

⁹HANKISS 1956, 357-63.

¹⁰UO. 69.

művészeket támogató törekvéseit is, pl. Nagy István budapesti vagy Senyei Oláh István debreceni festőművész (aki maga is az Ady-Társaság tagja volt) irányába.¹¹ Képzőművészeti tárlatok és művész életutak méltatásával is találkozunk életművében: Gebauer Ernő festőművész pécsi műveiről vagy a hatvan éves Egry József festőművésznek szóló írásaiban, de írt tanulmányt Székely Bertalan festészetéről is.¹²

Láng Nándor (1871–1952) 1914-től, az egyetemi oktatás megindulásától a Görög-latin Philológiai Szeminárium nyilvános rendes tanára, az első tanév prodékánja, majd dékán a Bölcsészettudományi Karon és még egy év múlva rektor. Az egyetemi diáksegélyezés és jótékony alapítványok megszervezőjeként a bölcsészkar legrokonszenvesebb, legkedveltebb professzorává vált. Tudományos működése és érdeklődési köre a régészet és a művészettörténet iránt mutatkozott meg leginkább – előadásainak tárgya a római provinciális művészet és válogatott antik műemlékek magyarázata. A húszas évek elején megalapította a „Classica-philológiai és művészettörténeti Múzeum”-ot, (később Láng Nándor Múzeum) annak reményében, hogy majd létrejöhet egy archeológiai, illetve művészettörténeti tanszék, de addig is ő oktatta az archeológiát szakelőadóként, illetve a latin stúdiumokat és a régészeti-művészettörténeti tárgyakat. Az egyetemi közélet aktív szereplője volt – 1932-ben helyezték nyugdíjba. Ekkor nevezték el róla a művészettörténeti és régészeti múzeumot. Mitrovics Gyula pedagógiaprofesszor, a neves esztéta tartott ezután művészettörténet órákat a görög építészettől az olasz reneszánszig.¹³

(Járdányi) Paulovics István (1892–1952) „Savaria” (Szombathely) feltárójaként az Ókortörténeti Tanszék és a Régészeti Intézet vezetése mellett művészettörténeti előadásokat is tartott „Görög-római szobrászat”, „Az európai építőstílusok kialakulása”, „A renaissance képzőművészete”, „A cinquecento művészete”, „Acquincum emlékei”, „Caludia Savaria”, „Germán-alakok Pannóniában” címen. Mindezekhez járult a *Régészeti és művészettörténeti gyakorlatok* című foglalkozás. Dékán is volt a BTK élén a '45/46-os tanév folyamán. Munkáját elismerték, alakját megbecsülték, sokak által kedvelt professzor volt. A nagy átszervezések részeként létrejött az „Ókori Tudományok Intézete” Járdányi-Paulovics igazgatósága alatt a Régészeti Intézet, a Láng Nándor Múzeum és az akkor már szünetelő klasszika-filológiai tanszékekből az 1948/49. tanév elején. Az önálló régészet ekkor szűnt meg elméletileg, gyakorlatilag pedig Járdányi-Paulovics elhunytával.¹⁴

Kádár Zoltán (1915–2003) az Iparművészeti Iskola tanára a Régészeti Intézetben 1947-ben habilitált „*Klasszikus és keresztény-római művészet*” tárgyban. Előbb szakelőadó, majd intézeti tanár lett. Előadásait elsősorban az eurázsiai állatszimbolika ihlette, de rendkívül sokat publikált a zene-és képzőművészet területéről is. Cikkei és tanulmányai között találjuk Medgyessy Ferenc Petőfi-szobrának első debreceni híradását¹⁵ - maga a szobrász nevezte őt meg művének méltatójaként: „*Kádár Zoltán műtörténész, depr.i egyet. m.tanárra gondolnék, - jelenleg még itt van Bp.-en. - aki, ha kell, megfejelve, mezbe ölténé az én írásomat.*”¹⁶ - Debrecen neves képzőművészeinek és tárlatainak kritikáit, a Déri Múzeum gyűjteményeinek ismertetését és még zenei elemzéseket is, pl. Bartók Béla életművéről.¹⁷

Csenki Imre (1912–1988) karnagy egyetemi tevékenysége a művészettörténethez tartozott. 1947-ben lett zenei lektor. Tanóráin szintén foglalkozott Bartók Béla munkásságával, illetve az énekkari művelődés viszonylataival.¹⁸ Publikált még Kodály Zoltán és a Kállai kettős

¹¹DE ENK BTK és TTK Kt. Ms 80/245-281.és SÜMEGI, 2007.

¹²GERLÓTEI 1937, 1939, 1943/a, 1943/c

¹³MUDRÁK i.m. 45-47. és 82-86.

¹⁴uo. 86-87.

¹⁵KÁDÁR 1953

¹⁶DE ENK BTK és TTK Kt. ad Ms 13/39:5

¹⁷MUDRÁK i.m. 87. és KÁDÁR, 1950, 1951/a, 1951/b, 1952

¹⁸MUDRÁK uo.

kapcsolatáról, illetve a Debreceni Református Kollégium Református Kántor és Ének-zene Szaktanítóképző Intézetéről „*A magyar zenei jövő*” címmel.¹⁹

Pukánszky Béla (1895–1950) 1941-től haláláig volt az egyetem tanára, közben dékáni és rektori tisztségben is. Irodalmi és nyelvészeti főkollégiumok mellett német nyelvi gyakorlatokat is vezetett.²⁰ Neves irodalomtörténészként nagyfokú művészeti érdeklődést mutatott, elsősorban a zene területén. Felesége, Pukánszky Béláné Kádár Jolán leírása szerint ez még gyermekkorából eredt: „[...] Érettségi után színész, karmester vagy hegedűvirtuóz szeretett volna lenni. Gyámja (Kovács Sándor ev. püspök) azonban ellenszegült részint konzervatív felfogásból részint, mert mindez pénzbe került volna. Sikerült bejuttatni ingyenes helyre az Eötvös Kollégiumba és így lett tanár. Zenét ellenben gyermekkorától tanult. A zenei hajlamot a családból hozta, anyja zongorista volt. A pietista árvaházban, ahol 4 éves korától 10 éves koráig nevelkedett, a gyermekkorában Bach kantátáiban énekelt. Hegedülni már Pozsonyban tanult, ezt Pesten folytatta és Waldbauer József tanítványa volt.²¹ Kb. 40 ismeretterjesztő előadása hangzott el a Magyar Rádióban a zenetörténet legkülönbözőbb korszakairól és zeneszerzőiről.²² Remek előadói vénája gimnazista kora óta jellemezte: „Mint gimnazista rajongott a színészetért és buzgó színházlátogató volt. Szépen szavalt, állandó szereplője volt az iskolai ünnepeknek, hol előadást tartott, hol beszédet mondott, hol szavalt vagy hegedült. [...] A zenének nemcsak élvezője és elméleti méltatója, hanem művelője is volt. Már egyetemi hallgató korában több kamaraegyüttesben játszott (így Kastner Jenővel s a később külföldön nagy sikereket aratott Ember Nándorral.) Sokat szonátáztak Eckhardt Sándorral, volt egy triójuk, ahol Heller Farkas zongorázott, egyik kvartettjében Scholz János, később a világhírű Roth kvartett tagja volt a csellista. A kvartett olykor kvintetté bővült, s ilyenkor a zongoraszólamot Kresz Gézáé Drewett Nóra, a kitűnő zongoraművész nő játszotta. Debrecenben is sokat szonátáztak Uray Magdolnával, volt egy kvartettje (Gosztonyi Béla MÁV ügyeletigazgató, Eisler Géza bőrgyógyász, Hahn György szemorvossal). Később zongoratrióban és kvartettben is résztvett, egyszer jótékony célból nyilvánosan is felléptek. [...] A népszerű előadásokat nagyon szerette, nem zárkózott a tudós gögijébe. Ilyen előadásainak se szeri, se száma. Tartott külföldön is népszerű előadásokat, nagy sikere volt. [...] legnagyobb sikere a Varázsfuvola ünnepi előadása előtt az Operaház szinpadáról tartott bevezetőjének volt (1942) [...]”²³ Tanulmányokat is írt komolyzenei témákban, pl. Buda és Pest zenei művelődéséről, az irodalom és a zene nagyjainak kapcsolatáról.²⁴ Egyes írásaiban híres szerzők (Mozart, Wagner, Bartók,²⁵Kodály) zeneműveit elemzi. „[...] A zene számára mindig tudott időt szakítani. Lelkes operalátogató és Wagner-rajongó volt, sokat járt hangversenyekre, lelkes propagátora volt a modern magyar zenének, őtőle indult ki Bartók Béla ajánlása az akadémiai tagságra, művészetét több előadásban méltatta. Kapcsolatuk még gyermekkorában, Pozsonyban kezdődött. (L. Emlékek Bartók Béláról c. posthumus cikkét az Alföld 1956. évfolyamában.) Az ő javaslatára adták 1940-ben a Weiss Fülöp jutalmat megosztva Bartók Cantata profanájának és Kodály Budavári Te Deumának (L. idevágó jelentését az Akadémiai Értesítőben). Kodályt az Eötvös Kollégiumból ismerte. Művészetét többször méltatta. (A hatvanéves Kodály Zoltán Bp. Szemle)”²⁶ Rendhagyó módon bevezető előadásokat tartott a debreceni Ady Társaság zenetörténeti hangversenyein. „[...] Debrecenben úgyszintén rengeteg előadást tartott a Déry múzeumban, üzemekben (a

¹⁹CSENKI 1946, 1952

²⁰MUDRÁK i.m. 60.

²¹DE ENK BTK ÉS TTK Kt. KGY. 37/1959. Ms 29/C

²²DE ENK BTK ÉS TTK Kt. KGY. 37/1959. Ms 29/B

²³DE ENK BTK ÉS TTK Kt. KGY. 37/1959. Ms 29/C

²⁴DE ENK BTK ÉS TTK Kt. KGY. 37/1959. Ms 29/39/1.

²⁵PUKÁNSZKY 1947, 60-62.

²⁶DE ENK BTK ÉS TTK Kt. KGY. 37/1959. Ms 29/39/2.

vagongyárban Beethovenről), a zsidó hitközségben Thomas Mann József tetralógiájáról, végül a Zeneiskola hangversenyein rendszeresen ő tartotta a bevezető előadást. [...]”²⁷

(Berei) Soó Rezső (1913-1980) a debreceni egyetem tanára 1929-től, a harmincas évek derekán a BTK dékánja, majd prodékán is volt. A nemzetközi hírnévre szert tett Növényteni Intézet alapítója és fejlesztője, a Botanikus Kert átszervezője és szakszerű kiépítője. Az Ady Társaság egyik alelnöke. A természetkutatás és a gyűjtőszennvedély kettőssége jellemezte.

A debreceni falukutatás úttörője. Tagja volt a Budapesti Műgyűjtők és Műbarátok Egyesületének, tiszteletbeli tagja a Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetségének és az American Philatelic Society-nek, elnöke a Debreceni Bélyeggyűjtő Egyesületnek, valamint a fővárosban az egyetem természettudományi kara bélyeggyűjtő körének.

Soó Rezső birtokában volt az a legnagyobb és valószínűleg a legértékesebb **bélyeggyűjtemény**, amely valaha magánkézben volt hazánkban. Kb. 170 000 - 180 000 darabból állt és az egész világra kiterjedt. Bélyeggyűjtő szenvedélye azzal kezdődött, hogy hat éves korában kapott ajándékba egy doboz bélyeget. Tíz évvel később vette kezdetét a komoly, szakszerű gyűjtés, amely egész életén végigkísérte. A budapesti Bélyegmúzeumra hagyta azokat a bélyegeket, amelyek onnan hiányoztak, a többit a debreceni Déri Múzeumra azzal az elképzeléssel, hogy ott nyílik meg a második hazai bélyegmúzeum.

Sokféle monumentális és hazai, sőt nemzetközi viszonylatban is jelentős magángyűjteménnyel rendelkezett, melyek a művészet számos területét felölelték.

Könyvgyűjteményét Ady és egyéb költők, írók könyveinek dedikált példányai, illetve a magyar művészeti folyóiratok teljes sorozatai ékesítették. Tíz szekrényből álló **képzőművészeti anyaggal** büszkélkedhetett.²⁸ Külföldi utazásai során látta Európa, a Szovjetunió és Egyiptom majdnem minden jelentős műemlékét és bejárta múzeumait. Útjain addig ismeretlen Munkácsy képekre bukkant például.²⁹ A francia impresszionizmust kedvelte legjobban, illetve az expresszionisták hatottak rá. Lakásában tartotta Gorka Géza és más művészek kerámiáit, illetve Dörgicsei József dunántúli népművész egyedülálló évszázados alkotásait. Kerámiáit és könyveit a Déri Múzeumra hagyta.

Mintegy 3000 darabos grafikai gyűjteményének legnagyobb értékei a francia rézmetszet és kőrajz gyűjtemény, valamint a japán fametszetek voltak. A régi német és holland mesterek lapjait a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának ajándékozta. Több száz lapja volt a magyar grafika elsősorban 20. századi mestereitől, köztük debreceniektől is, úgymint G. Szabó Kálmán, Vadász Endre, Molnár C. Pál, Aba-Novák Vilmos, Szőnyi István, Székely Bertalan, Medgyessy Ferenc, Rippl-Rónai József, Uitz Béla, Zichy Mihály és mások. Ez a gyűjtemény is a Déri Múzeumra szállt. Leghíresebb kollekcója **kisgrafikai gyűjteménye** lett, mely a 3. legnagyobb magángyűjtemény volt hazánkban – mintegy 60 000 lapból állt. A kisgrafikai könyvtárral együtt a teljes anyag a 80 000 darabot is meghaladta. Anyagának egy részét katalogizálta. Alapító elnöke a hazánkban második kisgrafika gyűjtő egyesületnek, az Ajtósi Dürer Céhnek. Folyóiratuk volt néhány évig a Magyar Exlibris. A Céh és folyóiratuk, valamint az Ady Társaság és bibliofil kiadványai körül körvonalazódtak a kor debreceni művészi törekvései. Itt alakult az új szellemi irányzat, mely szembeszállt a konzervatívokat tömörítő Csokonai Kör-rel.³⁰ Nagyon megnöttek Soó Rezső elnöki feladatai – cserekapcsolattartás, levelezés, rendszerezés-rendezés, tanulmányok írása, stb. -, melyek a háború miatt szüneteltek, és csak 1960-tól éledtek újjá a budapesti Kisgrafika Barátok körében. Ennek szintén elnöke lett.

²⁷DE ENK BTK ÉS TTK Kt. KGY. 37/1959. Ms 29/39/3.

²⁸SZÍJ 1963 ÉS 1966.

²⁹SOÓ 1965, 8-10.

³⁰SZÍJ 1979, 129.

A modern debreceni művészek majdnem teljes életműve megtalálható nála, úgymint Gáborjáni Szabó Kálmán, Vadász Endre,³¹ Menyhárt József, Bánszky Tamás, Mata János, Dobi Oláh István, Thoroczkai Oszvald és Várkonyi Károly. Külön gyűjtötte a régi könyvjegyeket – őrizte Albrecht Dürer két munkáját – és a híres emberek exlibriseit, valamint írók, költők, zeneszerzők, muzsikuskok, színművészek, képzőművészek, tudósok és uralkodók, államférfiak nevére készült lapokat. Sok gyűjteményt vásárolt magánkézből a háború után, ezeket kiállításokon is szerepeltette.

Annak ellenére, hogy festményeket nem gyűjtött rendelkezett egy Leonardo da Vincitanívtvány, Giampetrino-képpel, a „*Szent Család*”-dal - 1954-ben vásárolta második Kossuth-díjából, s ugyanúgy a Szépművészeti Múzeumé lett, mint a külföldi grafikai anyag -, illetve debreceni festők alkotásaival – róluk írt tanulmányt „*A mai debreceni grafika*” címen.³² Édesanyja is festett, az ő festményei közül csak egyet tartott meg. Egy szép Medgyessy bronz szobor is képzőművészeti gyűjteményének tagja volt, a „Női akt”. Ezek a művek otthonának legszebb díszreit jelentették.³³

Soó Rezsőnek a gyűjteményekkel, különösen a nagy figyelmet és szellemi összpontosítást igénylő bélyegrendezéssel – ehhez elég komoly műtörténeti és természettudományi ismeretekre is szükség van – való foglalkozás a tudományos munkából és a napi élet gondjaiból való kikapcsolódást is jelentette.³⁴

Mata János (1907 – 1944) költő, fametsző és filozófus volt egy személyben. Partiumi származása miatt gyermekkorában elsajátította a román nyelvet, melyet az egyetemen lektorként oktatott. Több jelentős pártfogója a debreceni egyetem bölcsész professzorai közül került ki. *Tankó Béla* révén doktorált filozófiából hivatalos diploma nélkül. Ady Lajos, a debreceni tankerület főigazgatója, Ady Endre testvére közbenjárásának köszönhetően magánórák elvégzésével járt egyetemre. Értekezése könyv alakban is megjelent 1940-ben, „*A nyiladozó emberi elme (Thalestól Szokrateszig)*”. **Mitrovics Gyula** és **Soó Rezső** ex-libris megrendeléseikkel támogatták; **Karácsony Sándorral** és értelmiségi körével pedig a város vitafórumain került kapcsolatba.³⁵

„*Mata János megkésett reneszánsz típusú ember volt, a kiveszőben lévő híres magyar polihisztorok huszadik századi utóda.*”³⁶ Nagyon sok mindenhez értett, még felsorolni is nehéz: a magyar történelem, azon belül Debrecen históriája jól ismert volt előtte. Barátaival latin nyelven levelezett, a görög filozófusokat eredetiben olvasta, Baudelaire, Verlaine és Rimbaud költeményeit franciául idézte. Románul gyermekkorától beszélt, műfordított és a román kultúra közvetítésében buzgólkodott. „*Nem csak az elvont szépségeknek és igazságoknak voltak ők harcosai, hanem a reális életben különböző formákban bujkáló, de mégis csak egy és azonos szépségnek és igazságnak is. Ezt fedezték fel a román zenében és költészetben, s ennek a közvetítésére vállalkoztak a magyarság felé.*”³⁷ Tudott németül is, bár a német megszállás után ezt letagadta. Rajongásig szerette és értette a régi iratok, nyomtatványok és metszetek világát. Kézifegyver gyűjteményét (XVI – XIX. sz.) saját maga gondozta, javította. A városi levéltárban kapott állást ÁDOB-os (Állástalan Diplomás) alkalmazottként, mivel Csobán Endre főlevéltáros elismerte művészetét. Az állandó fizetésre nagy szüksége volt, hiszen gyűjtőszennedélye (rég könyvek, fegyverek folyamatos vásárlása) miatt családja eltartása sokszor nehézséget jelentett számára. (Fia, ifj. Mata János - szül. 1934

---

³¹SOÓ 1947, 85-87.

³² SOÓ 1935/a, 1935/b

³³ Szíj 1979, 126-128.

³⁴ uo. 9 – 15.

³⁵ TASI 2007, 11. és <http://www.mtva.hu/hu/sajto-es-fotoarchivum/2859-mata-janos-koelto-grafikus-105-eve-szueletett>. 2013. augusztus 15.

³⁶ TÓTH 1986, 125.

³⁷ KOCZOGH 1946, 23. (Mata János mellett Bartók Bélát és Gulyás Pált is ebben a cikkben búcsúztatta a szerző.)

- az ismert rajzfilmes.) Makacs, büszke természete is fokozta anyagi gondjait.³⁸ „Mata János az 1933-ban virágzásnak induló debreceni bibliofil életnek alkotja egyik legizgalmasabb, legmarkánsabb grafikus egyéniségét [...] annak a színes, eleven és mindennap százféle kísérletbe kezdő debreceni író-művész társadalomnak a tagja, amely 1933-1944-ig új fejezetet nyitott a magyar bibliofília történetében, s amelynek révén Debrecen azóta is külön szint képvisel a hazai grafika történetében.”³⁹

Életművében legfontosabb területté fametsző művészete vált. Első önálló képzőművészeti műve, a „Húsz fametszetű könyvjegy a Magyar Parnasszusról” kiadvány 1935-ben jelent meg 250 példányban. Ma a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. Ennek a talán legjelentősebb munkájának két jellegzetessége, hogy külföldön sem akadt olyan exlibrissorozat, amely egy nép irodalmának vezéralakjaira készült volna, illetve idegen nyelvű bevezetésében annyi sajtóhiba esett, hogy ez majdnem több lett, mint maga a szöveg.⁴⁰ Exlibrisein, alkalmi grafikáin kívül jelentősek fametszetes illusztrációi is, melyek Arany János „Toldi”-jához és a „Nagyidai cigányok”-hoz, valamint Fazekas Mihály „Lúdas Matyi”-jához készültek. Rendszeres megbízásokat kapott az Exodus Kiadótól fametszetes könyvfedelek ügyében. A leggazdagabb illusztráció sorozata „Nagykállói Fényes István Krónikája”-hoz készült. A Déri Múzeum irodalmi gyűjteménye őrzi hagyatékát, melyet Mata János özvegyétől kapott. Ki nem forrott költészetének darabjait „Megnőttem” címmel egy posztumusz verseskötet őrzi.⁴¹ „Mata a bombázások elől családját Nyírmihálydiba menekítette. Ott is pusztult el ma már kideríthetetlen körülmények között 1944 októberének végén, az ide-oda hullámzó frontok poklában.”⁴² „Egy embertelen korszakban humanista magatartású, ígéretes tehetségű költő, képzőművész és filozófus, akinek pályáját könyörtelenül kettétörte a második világháború. 1944. október 26-án halt meg és a debreceni Köztetető egyik díszsírhelyén nyugszik. A városban egy utca viseli nevét.”⁴³

Lükő Gábor (1909-2001) folklór-, népzene-és néprajzkutató, az összehasonlító folklorisztika és a magyar szemiotika élő klasszikusa, a magyar népi kultúra elkötelezett kutatója volt. Lükő Gábor kutatásaiban az összehasonlító módszer mellett a társaslélektan eredményeit használta fel. Ezek határozták meg nem csak művészi felfogását, hanem tudományos tevékenységét is.⁴⁴ 1937-től a debreceni Déri Múzeum muzeológusa, eközben a Debreceni Egyetemen Karácsony Sándor előadásait hallgatta, melyek meghatározóak voltak további fejlődése szempontjából: a művészet életfunkcióit világították meg számára, a művészetet emberi megnyilatkozásnak tartotta a beszédhez hasonló módon. 1943-tól a Karácsony által szervezett Társaslélektani Intézet munkatársa volt. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán 1945-ben nevezték ki magántanárrá a Pedagógia Tanszékre *A neveléstudomány folklorisztikus alapjai* c. tárgykörből, ahol 1949-ig tartotta előadásait többek között az anyanyelvi nevelés és a magyar népnyelv összefüggéseiről, az irodalmi nevelésről, zenei anyanyelvünkről és a népköltészetéről.⁴⁵ Karácsony kényszernyugdíjazása meghatározta Lükő Gábor további sorsát is, a debreceni állása megszűnése után nyugdíjba vonulásáig – mintegy két évtizedig - nem kapott többé egyetemi katedrát.

Juhász Géza (1894-1968) költő, irodalomtörténész, egyetemi tanár, az irodalomtudományok kandidátusa. A debreceni református Dóczi leánygimnázium tanáraként lett a debreceni egyetem (akkor Kossuth Lajos Tudományegyetem) oktatója 1945-

³⁸ JULOW 1974, 5-7. és TÓTH i.m. 125-126.

³⁹ Szij 1979, 129.

⁴⁰ uo. 130.

⁴¹ TASI 2007, 11.

⁴² <http://www.mtva.hu/hu/sajto-es-fotoarchivum/2859-mata-janos-koelto-grafikus-105-eve-szueletett>. 2013. augusztus 15.

⁴³ Tóth i. m. 131.

⁴⁴ Gyulai 1999, 791.

⁴⁵ BAJKÓ – VASKÓ – PETRIKÁS 1981, 23-26.

ben. Költeményei és tudományos írásai debreceni és országos folyóiratokban, napilapokban jelentek meg. Leginkább kortárs irodalmi, oktatási és közművelődési kérdésekről írt. A népi írók mozgalmának teoretikusa, az Ady Társaság szervezője és elnöke (1927–1938). Jelentős irodalomszervező tevékenységet fejtett ki, a *Válasz* folyóirat alapító tagja, az *Új Idők* című könyvsorozat egyik munkatársa, a *Tiszántúl* politikai napilap főmunkatársa és a 2. világháború utáni első szépirodalmi folyóirat, a *Magyarok* szerkesztője volt.⁴⁶ Többedmagával újjászervezte az Ady Társaságot és tagja lett a Magyar Írók Szövetségének.⁴⁷ Tankerületi főigazgató, majd a magyar irodalomtörténeti tanszék vezetője.⁴⁸

Összegzés

Írásunk bemutatta milyen sokrétű művészeti tevékenységet folytattak a 20. század első felében a debreceni egyetem Bölcsészettudományi Karának oktatói tudományos feladatvégzésük mellett. Érdekes összefüggést fedeztünk fel: akár helyi, akár más városból érkező tanárok is voltak ők, Debrecenbe érkezésüket követően többségük előbb-utóbb tagja lett a város haladó és modern törekvéseket tömörítő szervezetének, az Ady Társaságnak, ahol szoros szakmai és baráti kapcsolatot ápoltak egymással. Aktív publicisztikai és tudományos ismeretterjesztő előadói szerepvállalásuk fontos szerepet töltött be városunk és sok esetben hazánk kulturális életében. Az Ady Társaság és a Debreceni Iskola kapcsolódási pontját is megtaláltuk: az „adysok” közül többen is Karácsony Sándor szűkebb köréhez tartoztak nézeteinek hű követőjeként. Karácsony volt a Debreceni Magyar Román Társaság elnöke, Lükő Gábor pedig ügyvezető alelnöke, tehát Debrecen egyetemén és az Ady Társaságon kívül is folytatódott a kollegiális együttműködések.

Kutatásunk ezek után azt vizsgálja, hogy a 20. század első felében mennyire volt társadalmi elvárás, értelmiségi mentalitás az egyetemi elit kulturális, kimondottan a művészeti életben való aktív részvétele vagy mennyiben tekinthető ez véletlenszerű, az egyes életművekben elszigetelt tevékenységnek, magánjellelű érdeklődésnek.

---

⁴⁶DE ENK BTK ÉS TTK KT. Ms 67/885, 886, 887.

⁴⁷DE ENK BTK ÉS TTK KT. Ms 80/332, 333, 334, 434.

⁴⁸MUDRÁK i. m. 57.

BIBLIOGRÁFIA

Könyvek

BAJKÓ-VASKÓ-PETRIKÁS 1981

BAJKÓ Mátyás-VASKÓ László-PETRIKÁS Árpád (szerk.): *Vázlatok és tapasztalatok a pedagógiaoktatás és a neveléstudományi tanszék történetéből (1825-1980)*. Acta Paedagogica Debrecina, 81. sz. Debrecen, 1981. 23-26.

GERLÓTEI 1943/a

GERLÓTEI Jenő: *Egry József. Hódolat a hatvanéves művész előtt*. Pécs, 1943.

JULOW 1974

JULOW Viktor: *Megnőttem. Mata János válogatott versei*. Debrecen, 1974, 117.

MUDRÁK 2012

MUDRÁK József: *A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Története (1914 – 1949)*. Debrecen, Egyetemi, 2012, 206.

SZÍJ 1979

SZÍJ Rezső: *Soó Rezső, a gyűjtő*. Műbarátok kiskönyvtára. Szerk. Szíj Rezső. Budapest, Budapesti Műgyűjtők és Műbarátok Egyesülete, 1979.

TÓTH 1986

TÓTH Endre: *Kortársaink, barátaink*. Tizenkét debreceni portré. Debrecen, 1986.

Folyóiratcikkek

CSENKI 1946

CSENKI Imre: A magyar zenei jövő. *Holnap* Tél. 77-86.

CSENKI 1952

CSENKI Imre: Kodály Zoltán és a Kállai kettős. *Építünk* 4. 1952, 38-39.

GERLÓTEI 1939

GERLÓTEI Jenő: Székely Bertalan. Különlenyomat. *Debreceni Szemle* 137. 1939.

GERLÓTEI 1943/b

GERLÓTEI Jenő: Pécs művészete. Gebauer Ernő gyűjteményes kiállítása elé. *Forrás* 5. 1943, 238.

HANKISS 1956

HANKISS János: Liszt Ferenc magyar jelentősége. *Alföld* 3. 1956, 357-63.

HANKISS 1959

HANKISS János: A varázsfuvola. Gondolatok Mozart drámai költeményéről. *Alföld* 2. 1959, 71-76.

GYULAI 1999

GYULAI Árpád: Karácsony Sándor társaslélektani rendszeréről. *Új Pedagógiai Szemle* 3. 1999, 17-31.

ILLYÉS 1933

ILLYÉS Endre: Tankó Béla: A világnézet kérdése és más tanulmányok. *Protestáns Tanügyi Szemle* VII. évf. 1933, 256-257.

KÁDÁR 1950

KÁDÁR Zoltán: Képzőművészeti tervek. *Építünk* 2. 1950, 58.

KÁDÁR 1951/a

KÁDÁR Zoltán: A XIX. század nagy orosz festői. *Építünk* 1. 1951, 57-58.

KÁDÁR 1951/b

KÁDÁR Zoltán: Látogatás debreceni művészeknél. *Építünk* 5-6. 1951-52, 75-77.

KÁDÁR 1952

KÁDÁR Zoltán: Megjegyzések a legújabb debreceni épületekről. *Építünk* 4. 1952, 33-34.

KÁDÁR 1953

KÁDÁR Zoltán: A debreceni Petőfi-szobor. *Építünk* 3. 1953, 39-44.

KOCZOGH 1946

KOCZOGH Ákos: Halottaink. *Keleti Kapu* 1. 1946, 23.

PUKÁNSZKY Béla 1947

PUKÁNSZKY Béla: Bartók Béla. Töredék egy készülő tanulmányból. *Vándortűz* 6. 1947, 60-62.

Soó 1935/a

(BEREI) Soó Rezső: Debrecen exlibris-művészei. *Magyar Exlibris*. 1935, 1. 8-12.

Soó 1935/b

Soó Rezső: A mai debreceni grafika. 1. rész. *Debreceni Szemle*. 1935, 87. 97 – 104.

Soó 1935/c

(BEREI) Soó Rezső: Exlibris-irodalom. *Magyar Exlibris*. 1935, 1. 13.

Soó 1935/d

Soó Rezső: A mai debreceni grafika. 2. rész. *Debreceni Szemle*. 1935, 89. 191 – 205.

Soó 1947

(Berei) Soó Rezső: Vadász Endre emlékezete. (1901-1944). *Vándortűz* 6. 1947, 85-87.

Soó 1965

Soó Rezső: Munkácsy-képek a Szovjetunió múzeumaiban. *Művészet*. 2. 1965, 8-10.

SzÍJ 1963

SzÍJ Rezső: Soó Rezső gyűjteményéről. *Művészet*. 3. 1963, 22-24.

SZÍJ 1966

SZÍJ Rezső: Soó Rezső könyvtára. *Könyvtáros*. 1966, 479-483.

TASI 2007

Tasi Miklós: Szoboszlai Mata János. *Szókimondó*. 2007, 12. 11.

Tanulmánykötetben megjelent tanulmányok

GYULAI 1999

GYULAI Árpád: Lükő Gábor a magyar kultúra társaslélektani elemzője. *Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére*. Szerk. Pozsgai Péter. Budapest, Táton Bt., 1999, 91-799.

ZOMBOR 1939

ZOMBOR Zoltán: Mitrovics Gyula neveléstudományi rendszere. In: *Mitrovics-émlékkönyv*. Debrecen, 1939, 541-552.

Internetes lelőhelyek

SÜMEGI 2007

SÜMEGI György (2007): „*Művészetében nagy és nemes volt*” (Dokumentumok Nagy István festőművészről). Székelyföld. <http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=MjI3> (2014. 03. 14.)

MATA János költő, grafikus 105 éve született. <http://www.mtva.hu/hu/sajto-es-fotoarchivum/2859-mata-janos-koelto-grafikus-105-eve-szueletett> (2014. 03. 18.)

Források

DE ENK BTK és TTK Kt. 37/1959. Ms 29/a

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Kézirattára, 37/1959. Ms 29. Pukánszky Béla-anyag. Debreceni Egyetemi Könyvtár kéziratári különgyűjteménye. 1959. október 26.

- Változatos előadások a Nyári Egyetem programjában. Debreceni Ujság. 1932. augusztus 7. 4.
- Pukánszky Béla professzor előadása a Nyári Egyetemen. Debreceni Ujság. 1932. augusztus 7. 4.
- A Nyári Egyetem hétfői és keddi programja. Debreceni Ujság. 1932. augusztus 7.
- Új irodalomszemlélet felé. Érdekes előadás a Nyári Egyetemen. Debreceni Ujság. 1932. augusztus 9. 5.

DE ENK BTK és TTK Kt. E 179/27/a

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Kézirattára, E 179/27/a. Hankiss János: A zenemű címe. A „kis programzene” természetrajzához. Különlenyomat a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyvéből. 4. évf. 1956.

DE ENK BTK és TTK Kt. Ad E 179

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Kézirattára, Ad E 179. Hankiss János: „Az úrhatnám polgár”. In: A Nemzeti Színház bevezetője. 1938.

DE ENK BTK és TTK Kt. Ms 80/245-281.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Kézirattára, Ms 80/245 – 281. Gerlőtei Jenő és Senyei Oláh István levelezése.

DE ENK BTK és TTK Kt. Ms 80/260.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Kézirattára, Ms 80/260. Gerlőtei Jenő: A feszítőerő a művészetben. Broder Christiansen: Die Kunst c. művével kapcsolatban. Felsen-Verlag, Buchenbach i. Br. 1930. („Senyei Oláh Istvánnak nagyrabecsüléssel és szeretettel”). 1937. VIII. 3. kézirat.

DE ENK BTK és TTK Kt. ad Ms 13/39:5

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Kézirattára, ad Ms 13/39:5. Medgyessy Ferenc levele Sőregi Jánosnak.

DE ENK BTK és TTK Kt. kgy. 37/1959. Ms 29/b

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Kézirattári különgyűjteménye, 37/1959. Ms 29. Pukánszky Béla-anyag. 1959. október 26.

DE ENK BTK és TTK Kt. kgy. Ms. 29/c

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Kézirattári különgyűjteménye, Ms. 29. Pukánszky Béláné, Kádár Jolán levélváltása Némedi Lajossal.

DE ENK BTK és TTK Kt. kgy. Ms. 29/39-41.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Kézirattári különgyűjteménye, Ms. 29/39–41. Pukánszky Béla népszerű előadásai.

DE ENK BTK és TTK Kt. kgy. Ms. 29/39g

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Kézirattári különgyűjteménye, Ms. 29/39g/1. Pukánszky Béla: Beethoven és Kant.

DE ENK BTK és TTK Kt. kgy. Ms. 29/39g

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Kézirattári különgyűjteménye, Ms. 29/39g/2. Pukánszky Béla: Beethoven és Goethe.

DE ENK BTK és TTK Kt. kgy. Ms. 29/39g

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Kézirattári különgyűjteménye, Ms. 29/39g/3. Pukánszky Béla bevezető zenetörténeti előadásai az Ady Társaság hangversenyei előtt.

DE ENK BTK és TTK Kt. Ms 67/885, 886, 887.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Kézirattára, Ms 67/885, 886, 887. Juhász Géza „Magyarok” folyóirattal kapcsolatos levelezése.

DE ENK BTK és TTK Kt. Ms 80/332, 333, 334, 434.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Kézirattára, Ms 67/332, 333, 334, 434. Juhász Géza levelezése Senyei Oláh Istvánnal (Ady Társaság-beli ügyek)